

24. Komünizmin Çöküşü ve Küresel Tehditler

Sanırım bugün Komünizmin çöküşü hakkında konuşacağız. Bütün olanlara inanması gerçekten çok güç; önümüzdeki yıl Duvar'ın çöküşünün 20. Yıldönümü olacak. Birkaçınız hariç henüz o zaman doğmamıştınız. Bazılarınız 1990'da doğdu. Bu mümkün mü? 1990'da mı doğdunuz, bazılarınız? Bu Duvar'ın yıkılışından sonra. Televizyonda Çavuşesku çiftinin çabucak yargılanıp, evlerinin bahçesinde kurşuna dizilişlerini seyrettiğimi hatırlıyorum. Gerçekten berbat bir ikiliydiler. Sanki üstünden çok zaman geçmiş gibi duruyor. Biraz bununla ilgili biraz da küresel tehditler ve daha önce bahsettiğim bazı konularla ilgili konuşacağım. Sonra göç konusu hakkında konuşacağım; küreselleşme üzerine konuşup duruyoruz. Bunun üzerinde de bir parça duracağım. Bütün bunları yapalım; sonra da çıkıp gideriz.

Bazılarınız için öyle olmayabilir ama sanki bütün bu olanlar tarihmiş gibi gözüküyor. Bizim içinde yaşadığımız, bir şekilde beklediğimiz ve gelişimini gördüğümüz bir şeydi. Bütün bunlar olurken Fransa'daydık, olup biteni radyodan BBC'den takip ettik. Gerçekten inanılmazdı. Şüphesiz 1989 ve 1992 yılları arasında Doğu Avrupa'da cerayan eden dramatik hem de çok dramatik değişimleri mümkün kılan büyük ayırım—Sovyet sisteminin işleyip işlemediğinden bağımsız olarak—bir adamın sayesinde başladı. Bugün ününün Rusya'da düşüşünü tek kelimeyle inanılmaz bulduğum bu adam Mihail Gorbaçov. Birkaç sene önce iyice dibe vurduğunda Televizyonda Burger King reklâmında oynadı; adamın paraya ihtiyacı vardı herhalde.

Eski Sovyetler Birliği ve Rusya'daki imajının bu şekilde değişmesi akla gelecek en son şeylerden biri. Dünyanın çehresini değiştirecek gelişme, Macaristan ve o zamanlar Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ikiye bölünmüş olan Çekoslovakya ve Polonya'daki halk—başka yerlerde vardı ama özellikle bu üç ülkedeki halk—reform için bastırmaya başlayınca, komünizmi reforme etmeye karar verdikleri, hatta komünizmi tamamen red etmek istedikleri zaman başladı. Esas önemli gelişme, 1953'te Doğu Berlin'de ayaklanmalar başladığında gerçekleşti; [insanların] Doğu Berlin'deki Duvar'ı yani sınırı geçmeye çalıştıklarını hatırlıyacak kadar yaşıyım. Üzüm gibi ezilip gitmişlerdi.

1968'de, kalkıştığı şeyden sonra bina hizmetlisi konumuna düşen Dubcek, komünizme insani bir çehre kazandırmaya ve komünizmi reforme etmeye yeltendi; tabir yerindeyse çay vaktinden önce tanklar ortalığa çıkmıştı. Sovyet tankları gelip onları da üzüm gibi ezdi. Wenceslaus Meydanı'nda bir sürü kayıp verdiler. Adamın teki olanları protesto etmek için kendini yaktı. Bu yerin kollektif hafızasında bu olayın hatırası kazınmıştır. Ama büyük bir fark vardı. Ama çok ama çok büyük bir fark vardı; şöyle ki Gorbaçov çay vaktinden önce tankların gelmeyeceğini açıkça ifade etmişti. Berlin'e gittiğinde, Prag'a gittiğinde ve ismi protesto simgesi hâline geldiğinde ve insanlar "Gorby, Gorby" diye tezahürat yaptıklarında, aslında kendi devletlerinde reform yapılması için tezahüratta bulunuyorlardı.

Çeşitli guruplar zaman zaman özellikle muhalefetin en fazla gelişmiş olduğu ve bir tür alternatif sivil toplum ve sivil alanın geliştiği ülkeler olan Polonya ve Macaristan'da biraya geldiklerinde, Gorby'nin adı değişim ihtimaliyle özdeş hâle gelmişti. Tankların gönderilmeyeceğini açıkça belirtmişti. Bu noktada, bu büyük değişimler kaçınılmazdı. Ama Doğu Avrupa'daki eski uydu devletlerdeki değişimler Sovyetler Birliği'nde Komünizmin

çalışmadığı gerçeğiyle, orada her geçen gün daha da uzayan kuyruklar sayesinde hız kazandı ve pekiştirildi. Tüketim mallarına daha fazla önem veriliyordu. Tabii, aynı zamanda Gorbaçov'un farklı bir lider olması da önemliydi.

Gorbaçov eğitimliydi. Onun çok yaşlı selefi olan Brejnev'in aksine not kartlarından okumaksızın konuşma yapabiliyordu. Aslında, Reagan da Brejnev gibiydi. Ama Gorbaçov etkileyici birisiydi. Akıllıydı. Eğitimliydi. Sistemi biliyordu. Sistem içinden çıkmıştı. Ve kendisini değişime adamıştı. Hem de sonuna kadar, birileri onu neredeyse kaçırana kadar—neredeyse dememek lazım—onu kaçırana değin; bir ara onu Kırım'da ev hapsinde tuttular. Sonuna kadar Komünizmin reform edilebileceği, ona bir insani çehre kazandırılabilceği inancına takıldı kaldı, aynı Dubcek gibi, ama onu kendine bir model olarak almadı. Tam sonuna kadar, Komünizmin işleyebileceğine inancını sürdürdü; ama bu iyi niyetli düşünce yanlış çıktı, reform yanlısı olarak kaldı. Kendinden önce gelenlerden çok ama çok farklıydı.

Kruşçev çoğunlukla değeri fazla anlaşılmamış birisiydi. Kruşçev, her şeye rağmen, meşhur Parti Kongresi'nde Stalinizm'e ve bir takım şeylere karşı çıktı. Kruşçev kurnaz bir adamdı aynı zamanda tarımdan çok anlayan ve bazı yönlerden etkileyici bir tipti. Ama 1964'de ortadan kayboldu—Kruşçev'in iktidardan ayrılması 1964 yılında mıydı? Arkasından bir çift gerçekten ortodoks Stalinistçi geldi. Gorbaçov'un ortaya çıkışı bu çerçevede görülmeli. Gorbaçov 1931 yılında güney Rusya'da doğdu. Parti örgütlenmesinde kendi çabasıyla yükseldi—böyle yapmak zorundaydın. Moskova Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Batı'yı biliyordu ve Batı'yla ilgili bir çok şeye saygı duyuyordu. Stalinizm'in kendi ülkesi için ne kadar yıkıcı bir şey olduğunun farkındaydı. Henüz bir çocukken iki dedesi de yalan iddialarla tutuklanmıştı. Çok yetenekliydi. Sistemi nasıl manipüle edeceğini biliyordu; [onun için] Komünist Merkez Komite'ye sekreter oldu.

Kendinden önceki Kruşçev gibi, başlangıç yıllarında Sovyet tarımından sorumluydu. Kendisinden öncekilerin tersine—Kruşçev dahil—çok fazla yabancı düşmanı değildi. Rus olmayanlara karşı şüphe dolu bakıştan onda fazla yoktu—bu arada Sovyetler Birliği'ne Rusya tarafından hükmediliyordu, bundan bir şüpheniz olmasın. Bunun için, Komünist rüyanın Stalinizm tarafından, yapının esnek olmaması yüzünden ve ciddi ekonomik reform gerçekleştirme becerisinin eksikliği yüzünden yok edildiğine inanıyordu. Sovyetler Birliği, diğer güçlü devletler gibi, tek kelimeyle sefil bir ekonomiye ve sefil bir ekonomik duruma sahipti. Doğu Avrupa uydu devletleri bir çok yönden, onları sömüren Sovyetler Birliği ile yapılan olumsuz ekonomik antlaşmaların kurbanıydılar. Ama yine de, Sovyetler Birliği sayesinde suyun üstünde batmadan durabiliyorlardı.

İki kavramı benimsiyor—bunları size göndermedim ama hatırlamakta fayda olduğunu düşünüyorum. Bir tanesi *glasnost* denen liberalleştirme politikası, hükümette açıklık düşünce özgürlüğüyle birleşiyor. Liberal olan, gerçek reformcu olan, parti yalakalığı yapmayan insanları alıyor, onlara sorumluluk gerektiren görevler veriyor. Eğer kuzey Rusya'da yaşıyorsan Finlandiya televizyonunu seyredebileceğini biliyordu. Konuşulan dilin çok zor bir dil olan Finceye benzediği Estonya'da yaşıyorsan, neler olup bittiğini seyredebileceğini biliyordu. Aynı Doğu Berlin'de yaşarken Batı Berlin'de farklı bir yaşam tarzı olduğunu bilmek gibi bir şey. Pek çok insan için daha iyi bir yaşam tarzı sanki yokmuş gibi davranamazsın. Eski Sovyetler Birliği'nde gelecek on yıl içinde özellikle Rusya ve Bulgaristan gibi ülkelerde ortaya çıkacak olan kontrolsüz, haydut kapitalizmi, yüksek suç yaratan kapitalizm hakkında endişe duyan bir sürü insan vardı.

Açık bir şekilde, âlenen sistemin başarısızlıkları hakkında konuşabiliyordu. Bunlar gizli kapaklı şeylerdi, sistemin başarısızlıkları hakkında konuşmak. Daima “parıltılı bir gelecek”ten söz ediliyordu. Parıltılı geleceği hatırladınız mı? Ama gelecek pek öyle parıltılı değildi. Uzun kuyruklar vardı. Tek kelimeyle [sistem] işlemiyordu. Eğer şehirlere tüketim malları arz edilecekse, serbest piyasaya dönülmesi gerekir. 1920’lerin başlarından hakkında bilgi sahibi olduğun eski “Yeni Ekonomi Politikası”na gerçekten geri dönmen gerekir. İkinci kavram da komünizmin Sovyet Cumhuriyeti’ndeki sıradan halkın arzularına karşı sorumlu hâle geleceği inancıyla—onun sahip olduğu—sistemin tamamının yeniden yapılanması anlamına gelen *perestroika*.

Bir keresinde dedi ki—akılda yer yapacak bazı ifadeleri kolay bir şekilde söyleyebilen, fazlasıyla parlak bir adamdı. Kendisi gayet sağlıklı olarak hâlâ hayatta. “Aklın devrimine ihtiyacımız var” dedi. Sıfırdan yeniden başlamak zorundasın. En baştan başlamak ve sıradan halka cevap verebilen reform edilmiş bir komünizmi yeniden kurmak zorundasın. İşleyeceğini düşündüğün gibi işlemedi. Bütün sistem çöktü. Bunu yani Sovyetler Birliği’nde ve Doğu ve Orta Avrupa’da Komünizmin çöküşünü üç şey sağladı. Birincisi, bütün bu devletlerin içinde, ama özellikle de insanların elele tutuşarak Litvanya’dan, Letonya ve Estonya’ya kadar bir insan zinciri oluşturdukları Baltik devletlerinde, tüm Baltik bölgesini kaplayan bir insan zinciri—bu yerlerde kuvvetli milliyetçi hareketler vardı; mesela daha önce ele aldığımız Litvanya milliyetçiliği gibi. Bunlar devam etti. Ama Doğu Avrupa’da da özellikle de Macaristan ve Polonya’da ama Ukrayna’da da.

Ukraynaca’nın farklı bir dil olduğunu hatırlayın. Akrafa ama farklı bir dil. Hâlâ büyük sorunlar var çünkü hâlâ Ukrayna’da bir sürü Rus yaşıyor. Bu bölgelerin etnik karmaşıklıkları hakkında konuşacak kadar vaktimiz yok. Letonya’da kalan Ruslar—Letonya’da Estonya ve Litvanya’ya göre daha fazla Rus vardı—her türlü ayrımcılıkla karşılaştılar. Bu bir sorun. Her neyse, bu kültürel talepler, bu milliyetçi talepler, reform edilen bir Komünizm lakırtısıyla yatıştırılacak gibi değildi. Sovyetler Birliği’nde cumhuriyetlerin eşit olduğu düşüncesi tamamen bir efsaneden ibaretti. Hoşgörü, farklı dünya görüşlerine karşı hoşgörü olması gerektiğine dair düşünceye gelirse—esasen kültürlerin gelişmesiyle ilgili olarak bir vitrin oluşturuluyordu ama olup bitenlerin çoğu efsaneden ibaretti.

İkinci olarak, 1989’da bu ülkelerde, ekonomik krizin, korkunç yokluk, geciken tramvayları bekleyen eski püskü paltoları giymiş insanların uzun kuyrukları ortasında, bütün bu devletlerde bir reform hareketi, siyasi olarak demokratik bir hareket ortaya çıkıyor. Rusya’da, bu hareketin öncülüğünü, Nobel ödülü kazanmış fizikçi, Andrei Sakharov yapıyor; kendisi onca şeyin arasında hidrojen bombasını geliştirmişti. Sonra, Soljenitsin’in çalışmaları var—Soljenitsin’in Gulagla ilgili eleştirisini çarın geri dönüşüne dair görüşünden ayırmak gerekir. Soljenitsin’e Sterling Memorial Kütüphanesi’nde birkaç kez rastladım. Bir veya iki yıllığına kütüphanede araştırma yapmak için burada bulunmuştu. Gulag üzerine yazdıkları eskiden daktilo edilmiş olarak gizlice elden ele dolaşırdı. Ama gulagla ilgili gittikçe gizli sır olmaktan çıkan şeyleri, gulaga gönderilen insanların başına neler geldiğini Soljenitsin’in yazdıklarında okuyabilirdiniz.

Bu muhalifler bütün bu ülkelerin içinde, bütün Sovyet Cumhuriyetlerinde ve Amerika Birleşik Devletleri’nde sayısı her geçen gün artan bir okuyucu kitlesine ulaşmaya başlamıştı. Gorbaçov, Washington D.C.’ye geldiğinde, alışveriş merkezinde onu koruyan insanların yüreklerini ağzına getirmişti—burası siyasi cinayetlerin işlendiği bir ülke sonunda. Limuzin’den iniyor ve kalabalığa karışıyor, insanlarla Rus usulü çak bakalım yapıyor, tokalaşılıyor falan. Birisinin onu havaya uçurmasından çok korkuyorlar. Reaganları etkiliyor;

tabii ki entellektüel kapasitesi onlardan fersah fersah fazla. Belki de kapasitesi dememeliyim—ilgi alanları diyelim, ilgileri. İnsanları etkiliyor. Siyasette gerçek canlı, iş yapan bir aydıncı; tüm itibarını ve malını mülkünü riske atacak kadar da kararlı olduğu anlaşılıyor.

Üçüncü olarak, bu ekonomik krizin hafife alınması, hızlanması vardı. Her şey iyiye gitmiyordu. Polonya bunun en iyi örneği; Dayanışma [hareketi] 1980’lerde Gdansk’daki tersanelerde başlıyor. Oraya gitmek çok garip bir duygu. Orayı galiba kapatacaklar. Her tarafta papanın kocaman fotoğrafları var. Ama Gdansk’a gittiğinizde hâlâ bir hatıra alanı. Dayanışma’nın Lech Walesa ile başlamasının—yalnız değil—ve Lech Walesa’dan biraz daha genç olan benim Polonya’daki arkadaşarımla, ve bir sürü başka insanla başlamasının sebebi, karınlarını doyuracak kadar yiyeceklerinin olmamasıydı. Berbat bir durum vardı. Onun için sendikalaşıyorlar. “Taleplerimizi ortaya koyacağız,” diyorlar; aynı Fransa’da, İtalya’da, İspanya’da ve başka yerlerde insanların yaptıkları gibi, insanların Sovyet rejiminin ilk günlerinde yapmak istedikleri ve üzüm gibi ezildikleri gibi. Herkesi üzüm gibi ezmişlerdi.

Ekonomik kriz bu üç şeyin birleşmesini sağlıyor: milliyetçilik, demokratik reform ve ekonomik değişim arzusu. Çok önemli kararlar alan bu etkileyici adam var. Bir çok Yahudi, örneğin, Sovyetler Birliğini terk etmek istiyordu. Semitizm karşıtlarının baskısı altındaydılar. Çoğunlukla ikinci sınıf vatandaş muamelesi görüyorlardı. Gorbaçov, “Tamam” diyor; “Taşınabilirsiniz. İsrail’e veya Amerika Birleşik Devletleri’ne gidebilirsiniz” diyor. Yani bazı şeyler değişiyor. Gözle görülür bir değişim var; insanların neler olacağına dair hisleri var; yeni bazı şeyler olacak. Bu değişimin gerçekleşme hızı Batılı liderleri gafil avladı. Thatcher gibi değillerdi. Bu iyi bir örnek. Bu değişimlerin bu kadar hızlı geleceğini beklemiyorlardı.

İnsanlar “Gorby, Goby, Gorby,” diye tezahürat yaparken, aslında biz de Macaristan’da, Polonya’da, Çekoslovakya’da ve diğer ülkelerde reform istiyoruz demek istiyorlardı; Bulgaristan ve Çavuşesku’nun polis devleti altındaki Romanya’da halk hareketleri daha küçüktü. Arnavutluk’ta aynı durum vardı; orada Komünist Çin’e çok bağlı olan Enver Hoca kültü vardı. 1989 Temmuz ayında Strazburg’da Avrupa Konseyi’nde yaptığı bir konuşmada Brejnev doktrinini reddettiğini açıkça beyan ediyor, Leonid Brejnev [Gorbaçov’un] selefiydi; Sovyetler Birliği’nin 1953, 1956 ve 1968 yıllarında Macaristan’da yaptıklarını, hatırlıyorum; o zaman küçük bir çocuktum, devrimden kaçacak kadar şanslı olan Macar çocukların Portland, Oregon’daki Ainsworth Okulu’na gelişlerini hatırlıyorum. “İçişlerine herhangi bir müdahale ve dost, düşman veya diğer devletlerin egemenliğini kısıtlamak yönünde herhangi bir girişim, kabul edilemez” diyor.

Gorbaçov, Macaristan ve Polonya’daki hareketlerin ilham verici olduğunu söylüyor. Onları kişisel olarak ilham verici buluyor. Öyleyse, gerisi, tabir yerindeyse, tarih. Duvar’ın fotoğraflarını hepimiz görmüştünüz; önce sizin yaşlarındaki çocuklar sizin yaşlarındaki, Doğu Alman muhafızları olan Vopos’un silahlarına çiçekler koyuyorlar; çiçekler koyuyorlar. Sonra, bütün o lanet olası şey çöküyor. Birdenbire, insanlar Duvar’ın üzerine doluyor. Trenlerdeki insanlar—ve Doğu Alman hükümeti, Honecker onların içlerinde en kötü olanıydı. Gerçekten berbat bir tipti. Statis her kuruma sızmıştı. *Başkalarının Hayatı* diye bir film var; harika bir film. Eğer bu derste bu noktaya kadar geldiysek *Başkalarının Hayatı*’nı seyretmenizi tavsiye ederim, casusluk ve dürüstlük ve bir sürü şeyle ilgili.

Honecker, “Bu insanları verin; onları Doğu Almanya’ya iade edin” diyordu. Macarlar, “hayır, onları Doğu Almanya’ya geri vermeyeceğiz” diyorlardı. Kendi ülkelerinin etrafındaki dikenli telleri sökmeye başladılar. Bütün her şey böyle oluyor. Berlin Duvarı çöküyor, ve bir ay

içinde Çavuşeskular televizyonda yayınlanan çok çabuk bir yargılamanın ardından evlerinin bahçelerinde kurşuna dizildiler. Çok kötü insanlardı. Buna hiç şüphe yok. Ama bir yargı süreci olmadı. Her şey bundan ibaretti. Ve sloganı “Daima ileriye, asla geriye değil” olan Honocker, sonuna kadar—ve Çek lider de aynı şekilde, ve Bulgar ve Romanyalı liderler ve Arnavut liderler—Arnavutluk farklı bir vaka—bütün şeyi canlı tutacaklardı. Bütün Komünist sistem ne pahasına olursa olsun ayakta kalacaktı. Tabii ki, düşündükleri gibi işlemedi.

Çekoslavakya’da Charter 77 beyannamesini imzalamış ve bunun yüzünden hapis cezası almış olan Václav Havel’in de içinde olduğu yazarlar ve aydınlardan oluşan bir gurup, reform talep ediyorlardı. Çekoslavakya’da ve Polonya’da ve Macaristan’da halihazırda Komünist-karşıtı veya reformcu komünist aydınlar vardı ve bunlar bazen çok açık bir şekilde toplanıyorlardı. Bu ülkelerde demokrasiye ve parlamenter rejime geçiş daha kolay olacaktı çünkü meşaleyi aktarmak daha kolaydı. Çekoslavakya’da bildiğiniz gibi parlamentarizmin evveliyatı vardı. Polonya’da da öyle. Macaristan’da nispeten daha az, ama gelişmekte olan bir alternatif sivil toplum hareketi vardı. Böylece tüm ekonomik sorunlara, hatta kalan etnik gerginliklere rağmen, yeni kuşaklara aktarmak, mesela Bulgaristan’da olduğundan çok daha kolay olacaktı.

Bulgaristan’da, siyasi liderlerin yaptığı, köşeye sıkışmış hissediyorlar, onun için Türk-karşıtı duyguları körüklemeye uğraşıyorlar, çünkü Bulgaristan’da yaşayan bir sürü Türk vardı. Bir çok Türk kaçıyor ve Türkiye’ye gidiyor. Aslında, Türkiye’de durumun daha kötü olduğunu görüp Bulgaristan’a geri dönüyorlar. Romanyalılar ve Macarlar arasındaki gerginlikler, reform için değişiklik yapılmasını sağlıyor çünkü Bükreş’in dışında reform ve örgütlenme için büyük çağrılar, Romanya’nın Macar kesimlerinde yaşayan Macarların işi. Ama bu yerlerde parlamenter rejime geçiş çok daha zor oluyor. Bulgaristan’ın durumu özellikle ilginç. Bu da benim hakkında en az bildiğim ülke. Değişim çok yavaş bir şekilde gerçekleşiyor. Bir tür mafyalaşma, büyük suç ağları burada at koşturuyorlar. Bunu, herkesin bildiği gibi, bir dereceye kadar Rusya’da da buluyorsunuz. Ama bu başka bir hikaye.

Çekoslavakya’da Kadife Devrim gerçekleşiyor; bütün Politbüro yani yönetici kadro 19 Kasım 1989’da istifa ediyor. Bu olay Berlin Duvarı’nın aşağıya indirilmesinden çok kısa bir süre sonra oluyor. Bütün bunlarla ilgili enteresan olan şey bütün bu yerlerdeki büyük etnik gerilimlere rağmen, eski Yugoslavya’da göreceğiniz türden—etnik temizliği ve kan dökülmesini başlatan o korkunç savaşlar öncelikli olarak Sırların işiydi—korkunç kan dökülmesini buralarda görmüyorsunuz. Toplu katliam, etnik temizliğe göre daha az süslü bir ifade. Örneğin, Polonyalılar ve Ukraynalılar arasında bir sürü gerginlikler var, çünkü Doğu Polonya’nın bazı kısımları el değiştirmişti ve bir sürü Ukraynalı, Polonya’nın bu kısımlarında yaşıyordu ve bir sürü Polonyalı Ukrayna’da Lviv’e yakın yaşıyordu.

Aslında, Letonya’da yaşayan ve hepsinden önemlisi Estonya ve Litvanya’da yaşayan etnik Ruslara uygulanan ayrımcılığa baktığımızda, eski Yugoslavya’da gerçekleşen katliamlara benzer bir şey buralarda olmadı. Bunu iki sebebi var. Birincisi, etnik ve dini karmaşıklık yüzünden, [eski Yugoslavya’da] Müslümanlara karşı Ortodoks Sırlar tarafından girilen katliamlar, geçen yüzyılın hatta tüm yüzyılların gerçek canavarlarından biri olan Slobodan Miloseviç tarafından telkin edilmişti. Lahey’de yargılanırken ölen bu adam, Kosova’yı ve bir sürü başka yeri içeren bir “Büyük Sırbistan” dan bahsedip duruyordu. Daha küçük çapta, Müslümanlara karşı Hırvatlar tarafından yapılan bazı katliamlar var. Aynı şeyin yani dini farklılığın olmamasının bir sebebi de buydu.

İkinci olarak, Ukrayna’da hiç kimse “Büyük Ukrayna” diye bir şeyden bahsetmiyordu. Polonya’daki hiç kimse “Büyük Polonya” hakkında konuşup, aynı Hitler’in yaptığı gibi veya

pespaye kariyerini önce Yugoslav sonra Sırp Komünist Partisi'nin lideri olarak sürdüren Miloseviç'in Kosova'da tahrik edici konuşmalar vererek yaptığı gibi, katabilecekleri kadar yeri kendilerine katmayı düşünmüyorlardı. Böylece bütün şey çöküyor. Tabii ki, bu sorunları ortadan kaldırmıyor. Eğer gerçek bir parlamento yönetimi geleneğin yoksa, nasıl birdenbire ayakta duracak partiler yaratabilirsin? Nasıl bu tür bir sivil kültür yaratabilirsin? Bu çok kolay değil.

Özellikle Chicago Üniversitesi İktisat okulundan bazı Amerikalılar Polonya'da danışmanlık yaparken "kapitalizmin otomatik bir şekilde aşılmasına ihtiyacınız var. Bu her şeyi çözecek." Diyorlar. Hiç böyle bir şey olmuyor. Üstüne üstelik, bir de, eskiden Komünist parti kadrolarında bulunmuş olma ihtimali olan çok ama çok çok zenginlerle sıradan insanlar arasındaki uçurumu artırıyor. Günümüz Rusya'sını takip eden herkes şimdi bütün bunları gayet iyi biliyor, veya Nice'deki Côte d'Azur'da, Nice'deki Negresco Oteli'ndekiler. Negresco'ya çamur atmamalıyım çünkü bir defasında Yale mezunlarını gezdirirken orada kalmıştım. Ama her neyse, olağanüstü zengin Rus milyarderlerini her şeyi satın alırken görüyorsunuz, İngiltere'de futbol takımlarını falan; diğer tarafta karnını doyuracak kadar yiyeceği bulamayan hâlâ bir sürü insan var.

Başka bazı sorunlar da var. Bu etnik tehditler tabii ki hiç bir yerde Balkanlar'da olduğu kadar daha canlı ve korkunç bir şekilde kendini göstermemiştir. Bütün bu Komünist sistemlerin sorunu—herşeyden önce geniş ölçekli sanayi olması gerektiğini söylüyorlardı. Onun için kısa bir süre sonra zamanın gerisinde kalmış olacak, inanılmaz seviyelerde kirlilik saçan bu korkunç fabrikaları kurmaya başlıyorlar. Bunun sonuçlarından biri, mesela, Çek Cumhuriyeti'nden gelen bu kirli bulutların Almanya'daki Kara Orman'ı kapaması, Sovyet nükleer tesislerinin bir çoğunun Kazakistan'da ve başka yerlerde olduğunu söylemeye gerek bile yok; özellikle Amerika geçen hükümet döneminde silahlanma yarışını yeniden başlatmaya yeltendiğinde, onları bunları taşımaya ve [sayılarını] sabitlemeye çalışıyorlar. Bu kişisel bir yorum ama çok kötü. Avrupalıların Amerikalıları nasıl gördüğü hakkında konuşuyorum.

Amerikalıların şimdi Polonya'da üs kurmak düşünceleri var. Bu berbat bir fikir, çünkü bu üsler ileride saldırı silahı haline de gelebilir. Bu yarın öbür gün bir silah yarışı başlatabilir; Putin'e bazen hiç güven olmaz, geçmişte milliyetçi saldırgan bir Rus milliyetçisiydi. Öyleyse hâlâ bir sürü sorun var. Ne diyebilirim? Polonya'ya her gidişimde, söylediğim gibi bu aralar çok gidiyorum, başka ülkelere de; büyük umut vadediyor. 1987 ve 1986'da fazla bir umut yoktu. Birden bire bu yeni ve inanılmaz şekilde dönüşüme uğramış bir dünya var.

Bir çok yerde, reform olmamış bir Komünist devlet istemiyorsun hatta hiçbir şekilde Komünizmi istemiyorsun, bütün bu karşı olduğunu şeyleri parçalamak bu yeni dünyayı mucizevi bir şekilden yaratmaktan daha kolaydı. Varşova'da, sürekli şaşkınlık içindeyim. Varşova tamamen yeniden inşa edildi. Ben çocukluğumda oradaydım. Bütün gördüğün hafriyattan başka bir şey değildi. Şimdi, çok gösterişli meşhur bir otel olan Bristol Oteli'ne yürürken, sola döndüğümde sanki Şanzelize (Champ-Elysées) veya Paris'teki Saint Honoré caddesi gibi, bütün o gösterişli dükkanlar falan. Üniversiteye gitmek için çıktığınızda, devrimden önceki dönemdeki gibi hâlâ aynı eski püskü paltoları giyen, tramvayları bekleyen insanları görüyorsunuz. Ama, bir çok şey daha iyi. Sebeplerinden bir tanesi, yeri gelmişken, Polonya'da bir çok şey daha iyi çünkü tarımı hiçbir zaman tam anlamıyla kolektif hâlâ getirmediler. *Petit Propriétaires* yani küçük mülk sahipleri, küçük birimler hâlâ ayakta, ve onun için oradaki geçiş diğer yerlerden daha kolay gerçekleşti.

Pekâla, ne diyebilirim? Avrupalıların Avrupa'yı nasıl gördüklerine dair şimdi söyleyeceğim bu. Aynı zamanda, bir çeşit Avrupalı olarak Amerika'yı nasıl görüyorlar? En sonunda bununla ilgili olarak ve insan haklarıyla ilgili bir parça konuşmak kesinlikle isterim. Küreselleşme ve bütün bunlar hakkında konuşup duruyoruz. José Bové iki yıl boyunca Los Angeles'da yaşadı. Kendisi bir şehir insanı ama esas şöhretini Fransa'nın güneyinde, yürüyerek, traktörlerle Fransız Hava Kuvvetlerinin tesislerinin yolunu bloke ederek, Larzac denen aşağı Massif Central'ın bir bölümünün bombaların test alanına dönüştürülmesini engellemeye çalışarak edindi. Sonra mücadelesini McDonaldslara karşı yöneltti. McDonalds, Macdo, küreselleşmeyle ve Amerikalılaşmayla özdeş hâle gelmiş bir marka. Yani, aydınlar arasındaki eski Amerikan karşıtlığı, José Bové hep bununla ilgili. Birkaç yıl önce Yale'e geldiğinde, onu Jim Scott buraya getirdi. Kızım onu Rudy's götürdü. Kızım bunu yaptı. Buraya geldiği zaman, küreselleşme karşıtlığının sembolü olarak geldi.

Hepiniz Seattle'da kendilerini polise karşı atan insanların, Nice'de polis barikatlarına karşı ve İtalya'da benzer şeyleri yapan insanların görüntülerini görmüşsünüzdür. Küreselleşme çok geniş kapsamlı bir şey. Ama eğer daha küresel bir toplumda yaşadığımızı inanmıyorsanız, ekonomik krizin etkisine, geçen iki aylık zamanda nasıl hızlı bir şekilde yayıldığına bir bakın. Adidas ve bütün bu ayakkabıların, gömleklerin, ve tişörtlerin Endonezya ve diğer yerlerde buldukları fakir insanlara fason iş olarak yaptırıldığı bir dünyada yaşadığımız çok net bir şey. Cep telonunuzla ilgili bir sorunuz olduğunda—benim hâlâ bir cep telefonum veya her neyse yok— sanki New Jersey'de birisiyle konuşuyormuşsunuz gibi kendinizi Hindistan'da veya Pakistan'da birisiyle kolay bir şekilde konuşurken bulacaksınız.

Küreselleşmenin şu anda on beş yıl öncesine göre çok daha belirgin olan ve bu dersin temalarına da tam olarak uyan bir yönü, anlaşılacağı gibi göç konusudur. Sınırlar artık yok. Avrupa Birliği'nin yaratılması, ne olursa olsun, Clais'den Litvanya'ya kadar tüm yolu kimliğiniz bir kez bile kontrol edilmeden gidebileceğiniz anlamına geliyor. Orada Fransız kimlik kartıyla seyahat ediyorum. Sadece İngiltere'de ve Amerika'ya geri döndüğümde bir pasaporta ihtiyacınız oluyor. Ama bunun sonucu bütün her tarafta göçmenlerin olması. İspanya'ya gitmek isteyen Faslıların, Mali'den, Tunus'tan, Senegal'den gelen insanların denizin üzerinde birden ortaya çıkan cesetlerinin görüntülerini hepimiz görmüşsünüzdür. Bir kere İspanya'ya vardın mı, aslında başardın anlamına geliyor. İspanya İç Savaşı sırasında ve sonrasında İspanyol mültecilerin Franko'nun teröründen kaçmak için kullandıkları yollar şimdi Mali'den Fransa'ya insan getiriyor.

Tabi ki, kadın ve erkek seks trafiği, özellikle Moldova'dan, Bulgaristan'dan ve Arnavutluk'tan—bunlar üç ana nokta—her yerde olan bir şey. Göçmenler yeni bir şey değil. 1960'larda bu hükümetler "Lütfen" diyorlardı. Her tarafa ilanlar verip "Lütfen Fransa'ya gelin" veya İstanbul'da "Almanya'da çalışmaya gelin" diyorlardı. Onun için bir sürü Türk, Almanya'ya gitti. Sonra aniden 1973 ve 1974'deki Arap petrol ambargosuyla ekonominin dibi düştüğünde, ekonominin işlemlerini sağlayan, hâlâ ekonominin işlemlerini sağlayan bu insanlar için—koskoca bir kayıtdışı ekonomi var ve diğer bir sürü insanın işlerini yapıyor—birden "Onları istemiyoruz" diyorlar.

1920'lerdeki ve 1930'lardaki Almanya'yı çalışmış olan birine—siz bunu halihazırda yaptınız—açık bir risk olarak görünen risklerden bir tanesi, ekonomik kriz insanların günah keçisi bulup onu klişeleştirmesine yol açıyor. Gaul yanlılarının şeytanla antlaşma yaptıkları ve Ulusal Cephe'yle birleştikleri Fransa gibi ülkelerde de böyle. Ulusal Cephe'nin başında Cezayir'de işkence yapmış olan Jean-Marie Le Pen var. Le Pen, Soykırımı II. Dünya Savaşı'nın küçük bir ayrıntısı olarak kabul ediyor; onun aşırı, saldırgan ırkçı partisinin

taftalarına *négationnistes* yani *inkârcılar* deniyor—Soykırım olmadığına inanan anlamında. Başladıklarında, söylemleri aşırı, çok aşırı—sadece sıradan değil ama bir de kabul edilir—olduğunda bir sorun var demektir.

Çok geniş bir göçmen nüfusuna sahip İsviçre’de ikamet sahibi olmak çok zor; burada bile aşırı sağ bir parti var. Hayal edebileceğiniz en hoşgörülü yerlerden biri olan Danimarka’da en aşırı sağcı örgütlerden biri vardı ve hâlâ varlığını koruyor. Birkaç hafta önce Avusturya’da arabasının yolun dışına çıkmasıyla hayatını kaybeden Jörg Haider—belki burada özür dilemeyen kelimesi bir parça ağır kaçır—ekonominin kontrolü Nazilerin elindeyken daha iyiydi gibi ifadeler kullanıyor. Bütün bu diğer insanlar etrafta değildi. Ekonomik kriz, ulusal klişeleştirme, ve ırkçılık felâket için bir reçetedir.

Demokrasinin gerçekten ama gerçekten işlediği ülkelerde bile, burada tekrar Polonya örneğine geri dönecek olursak, futbol maçlarında siyahi oyunculara hakaret eden tezahüratlar yapılıyor. Aynı diğer ülkelerde, İspanya’da olduğu gibi Polonya’da da bu kulüpler maç yaptıklarında ırkçı hakaretler en berbat şekliyle devam edip gidiyor. Fransa’da Paris St. Germain, diğer bir klasik örnek, veya İtalya’da Mussolini’nin torununun tuttuğu takım olan Lazio, ondan sonra gerçekten bir sorun var demektir. Kabul edilebilir olduğunda, bunu bazılarınız haksızlık olarak görebilirsiniz, ama Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, kendisi Macar göçmeni bir ailenin çocuğu, ırkçı bir dille konuşmaya Le Pen’in ağzıyla konuşmaya başladığında, onun yukarılarda bir yerde olmasına yardımcı oluyorsun—birisini Le Pen ile yaptığı görüşmede ona “Seçimlerde neden bu kadar kötü sonuç alıyorsunuz?” diye sorduğunda, hayatında ilk defa doğru bir şey söylüyor , “Çünkü bizim söylediğimiz şeylerin aynısını söylüyorlar” diyor.

“Avrupa Kalesi” (Fortress Europe)—bütün insan hakları belgeleri insanlara göç etme hakkı tanıırken, bu hakkı tanımamayı destekliyor olabilir. Bizimki dahil bu ülkelerin yasal göçmen statüsüne sahip insanlara ve yasadışı göçmenlere nasıl davrandığı sahip oldukları değerlere dair gerçek bir testtir. Bunu söylemek çok anlaşılır bir şey ama geleceğin ne göstereceği bilinmez. Avrupa ülkelerinin her birinde bu hâlâ sürmekte olan bir sorun, devam eden bir zorluk. Hoşgörü, sivil uyum, fedakârlık, zor zamanlarda yardımseverlik gibi şeylerin hepsi şimdi taarruz altında. Bizim ülkemiz de bundan hiçbir zaman muaf olmamıştır zaten. Bu bariz bir örnek,ama Avrupa üstüne çalışan insanları kaygılandırarak bir şey. 1920’lerde ve daha da önemlisi 1930’larda sağın yükselişinde yabancı düşmanlığının oynadığı role bir bakın. Bu aynı şeyin sürekli kendini tekrar etmesinden başka bir şey değil. Bununla bitireyim.

İnsan hakları meselesi var. Avrupalılar, Amerika Birleşik Devletleri’ni anlamakta zorluk çekiyorlar. Ölüm cezasını anlamıyorlar. Niçin öyle kolay bir şekilde silah edinilebildiğini anlamıyorlar. Oy veremeyebilirsin, ama kuzey veya güney fark etmeksizin her yerde herhangi bir silah fuarında bir makineli tüfek satın alabilirsin. Bunu anlamıyorlar. Anlamadıkları şeylerden biri de niçin bu ülkede, silah taşıma hakkına derin, bağlı ve kurumsallaşmış bir inancımız varken, sivil haklara, bir devletin mensubu olarak bize tanınan haklara böyle bir şey yok—zaten çoğu zaman insan haklarını bir kategori olarak da kabul etmemişiz. Avrupalılar buna hayret ediyorlar. Size bir örnek vereyim. Bunun siyasetle alâkası yok ama söylemekten kendimi alamıyorum.

Son birkaç yılda Amerika Birleşik Devletleri’nin işkence yapan ülkeler listesinde neden yer aldığını insanlara izah etmek çok zor. Çok başarılı değil, Nazi Almanyası değil, Stalin değil, ülkeden atmaya çalıştıkları ve her şeyi yaptıkları Pinochet düzeyinde bile değil. En sonunda İnsan Hakları Mahkemesi’ne sepetlenen Miloseviç düzeyinde bile değil. Ama Amerika

Birleşik Devletleri'nde, George Bush, Cheney ve pişmiş kelle gibi sırttan bütün bu adamlar, bizim işkenceciler listesine konmamızı sağlıyor. Guantanamo, Amerika'yı, insanların Amerika'ya dair görüşlerini akla hayale gelmiyecek şekillerde yaralıyor. [Guantanamo'daki] bütün bu insanlar—bunların bazıları gerçekten kötü tipler, ama bazıları sadece yanlış bir şeye bulaşmışlar, kötü birer insan bile olsalar, onlara karşı istinad edilmiş bir suç bile yok. Onları küçük portakal rengi üniformalarıyla yere zincirlenmiş olarak görüyorsunuz. Hapishanelerden çıkan görüntüleri görüyorsunuz ve bir tarafta da hiçbir ceza almadan sivilleri vuran Blackwater ve benzeri özel üstleniciler var. Bu tür şeyler bu ülkede eskiden olmazdı.

Vietnam sırasında bile, Vietnam'da bir sürü insanı katleden Teğmen Calley—Vietnam'ı hatırlamıyorsunuz. Aranızda oturan Bob ve birkaç kişi Vietnam'ı hatırlıyor—Calley, mahkemeye çıkarıldı. Ama devletler bu işe bulaştı mı, insanları sokaktan kaçırmak falan gibi, buna ne demek gerekir? İngiltere'ye veya her nereyeyse gizli uçak yolculukları falan Amerika'nın imajının lekelenmesine, itibarının zedelenmesine yol açan şeyler bu tür şeyler. Tek kelimeyle inanılmaz. 330 kişiyle birlikte yaşadığım yerde bile—insanlar öyle çok da siyasalaşmış falan değil, onlar için siyaset birbirinden nesiller boyu nefret eden aileler demek—ama “Nasıl böyle bir şey Amerika'da olabilir?” gibi bir görüntü var. Her şey adil olduğu için burası hep gitmek istenilen bir yerdi.

Zannediyorum kimse bana şimdiye kadar sormadı; ama hazır Avrupalıların görüşü hakkında konuşuyoruz, eğer ki insan hakları bir anlam ifade ediyorsa, bence Bush ve Cheney gibi insanlar Lahey'deki İnsan Hakları Mahkemesi'nin önüne çıkartılmalıdır. Onların dünyanın en güçlü ülkesinden olmaları, hepimizin inandığı aynı tip normlarla yüzleşmemeleri anlamına gelmemeli. Bu şekilde olmalı. Bernard Koucher, Fransa'da ılımlı bir siyasetçi. Bir tür Sosyalist birisi ama Sarko'nun, yani Sarkozy'nin hükümetinde yer alıyor. *Médecins sans frontières* yani *Sınır Tanımayan Doktorlar* hareketinin ilk kurucularından birine yardımcı olmuş birisi. Fransız ama sadece Fransız değil, Amerikalılar ve başka insanlar, bir çoğunuz da bunu yapabilir, gidip yardım etmeye çalışıyorsunuz. Bir doktorun asistanlığını yapan bir arkadaşım var, sürekli Guatemala'ya gidip Nikaragua'daki insanlar yardım ediyor.

Kouchner gerçekten iyi bir insan. Amerikan yanlısı. Diyor ki—bu insanın tüylerini diken diken eden bir şey—sizin için de öyle olmalı—büyü bitti diyor. “Büyü bitti.” Söylediği şey tam olarak bu. “Büyü neydi acaba?” Ülkesinin Avrupalılar için ne ifade ettiği. Büyü bitti. Sonra duraksıyor ve “Hiçbir şey bir daha eskisi gibi olmayacak” diyor. Öyleyse, sonuç olarak sanırım söylenecek şey, insan haklarına inanmak, insanların değerine inanmak sizin bileceğiniz bir şey; kaçak veya yasal göçmen farketmeksizin, insan hakları bu ülkenin çehresine de yazılmalı; yazılmalı ki geri dönüp bu büyüü eski hâline getirebilmek mümkün olsun.